

UDK 322(456.31:497.1)“198”
262.13Iohannes Paulus, papa
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 8. srpnja 2016.
Prihvaćeno za objavljivanje: 22. kolovoza 2016.

NEOSTVARENA NASTOJANJA PAPE IVANA PAVLA II. DA POSJETI JUGOSLAVIJU

Miroslav AKMADŽA, Zagreb

Predsjedništvo Jugoslavije u kolovozu 1980. godine uputilo je poziv papi Ivanu Pavlu II. da posjeti Jugoslaviju. Međutim, kada je papa iskazao namjeru da se taj posjet obavi u vrijeme održavanja Euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici 1984. godine, jugoslavenske vlasti nisu prihvatile tu inicijativu, kao ni inicijativu da se posjet obavi 1985. godine. Autor u ovom radu, temeljem dostupnih arhivskih izvora i relevantne literature, pojašnjava razloge za takve odluke jugoslavenskih vlasti.

KLJUČNE RIJEČI: *papa Ivan Pavao II., Predsjedništvo Jugoslavije, Sveta Stolica, Euharistijski kongres u Mariji Bistrici, Franjo Kuharić.*

Ivan Pavao II. – papa koji je najavio slom komunizama

Papa Pavao VI. umro je 6. kolovoza 1978. godine, a za njegova nasljednika 26. kolovoza izabran je Albino Luciani, koji je uzeo ime Ivan Pavao I. No on je umro već nakon mjesec dana, tj. 28. rujna 1978. godine, a za njegova nasljednika izabran je 16. listopada 1978. godine krakovski kardinal Karlo Wojtyła, koji uzima ime Ivan Pavao II.

Izbor krakovskog kardinala Karla Wojtyły za papu bio je veliko iznenađenje za cijeli svijet, a posebice za komunističke režime u Istočnoj Europi. Naime, bio je to prvi papa koji nije Talijan, nakon višestoljetne prakse imenovanja papa Talijana, i to još iz komunističke Poljske. To je izazvalo zabrinutost komunističkih režima, svjesnih da će to izazvati oduševljenje i novi vjerski, ali i nacionalni, zanos vjernika u Poljskoj, kao i u ostalim komunističkim zemljama. Svjesne toga i jugoslavenske su vlasti tu vijest dočekale suzdržano i s dosta opreza. Jugoslavenski diplomati iz Vatikana javili su Saveznom sekretarijatu za inozemne poslove kako je vrlo moguće da će doći do zahlađenja odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, zaključujući da će to imati utjecaja i na crkveno-državne odnose u zemlji. Istaknuto je da se izborom novog pape sužavaju mogućnosti i prostor za konkretnu

međunarodnu i vanjskopolitičku suradnju između Svete Stolice i Jugoslavije te da novi papa postavlja svoju međunarodnu ulogu na sasvim drukčijim, restriktivnijim temeljima, za razliku od Pavla VI., koji je pomagao jugoslavenskim vlastima u suzbijanju djelovanja reakcionarnih biskupa i na taj način omogućavao vlastima suradnju s biskupima koji im odgovaraju.¹

Ustoličenje pape Ivana Pavla II. održano je 22. listopada 1978. godine, a nazočilo mu je i jugoslavensko izaslanstvo, koje su činili Cvjetin Mijatović, Budimir Lončar, Ivan Lalić i Zdenko Svete.² Oni su sutradan, skupa s delegacijama drugih zemalja, bili na audijenciji kod pape. U svom izvješću o papinu ustoličenju, Ivan Lalić primjećuje kako su svi kardinali pred papom ničice padali na koljena i ljubili mu ruku, a da klekne nije dozvolio jedino dugogodišnjem ukrajinskom komunističkom zatočeniku kardinalu Josyfu Slipyju, nego se on podignuo pred njim, što je izazvalo velik pljesak. Lalić je stekao utisak, imajući u vidu papin govor, da se radi o vrlo sposobnom čovjeku koji zna što hoće, koji je »jaki intelektualac, vrlo veliki je demagog, a još veći glumac, čiji je svaki pokret i izgovorena riječ bio sračunat da izazove odgovarajuće efekte kod prisutnih« i to s puno uspjeha. Na kraju je iz papinih govora i razgovora zaključio da će papa Ivan Pavao II. nastaviti politiku Drugoga vatikanskog koncila, težiti boljim odnosima sa svim zemljama, ali istodobno ustrajavajući na većim ljudskim pravima, odnosno vjerskim slobodama i postupno davati veću autonomiju nacionalnim Crkvama i njihovim biskupima. Od jugoslavenskih biskupa na svečanosti ustoličenja nazočni su bili Franjo Kuharić, Đuro Kokša i Janez Jenko. Kuharić je kazao Mijatoviću kako je ugodno iznenađen tako visokim sastavom jugoslavenskog izaslanstva. Svečanosti su nazočili predstavnici svih pravoslavnih Crkava, osim srpske. Kasnije se Lalić susreo s glavnim urednikom *Glasa Koncila* Živkom Kustićem te mu kazao kako je papa na njega ostavio utisak razborita čovjeka koji zna što hoće. Prihvaćajući takvu ocjenu, Kustić je kazao kako je Crkva u Jugoslaviji oduševljena i ohrabrena izborom novog pape te kako će Crkva sada mnogo brže nego se mislilo ostvariti obnovu vjere, a naročito u Jugoslaviji, jer novi papa ima velika iskustva u borbi za vjerske slobode u Poljskoj. Lalić je na to kazao kako nije isto biti krakovski nadbiskup ili papa, jer kao papa neće imati drugog izbora nego voditi politiku u »skladu s vremenom u kojem živimo ili će doći u sukob s tim vremenom«, jer ako krene drugim putem, sebe i Crkvu dovest će u izolaciju, što će se prije ili poslije »razbiti o glavu samoj Crkvi«. Kustić je uzvratilo da socijalizam donosi određene materijalne probitke i rješava određene gospodarske probleme suvremenog društva, ali Crkva ostaje vječno kao nezamjenjiv duhovni čimbenik te zbog toga »staljinistički socijalizam neće proći. Neće proći ni preko Poljske ni preko Hrvatske«. Lalić je na to kazao kako su baš jugoslavenski komunisti 1948. godine zastavili staljinistički socijalizam i to na granicama Jugoslavije, a ne Hrvatske, i da njih nije bilo »oni bi danas sasvim drugačije pjevali« te bi im bilo pametnije, umjesto da se junače,

¹ * Ovaj rad je nastao u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta »Hrvatska u 20. stoljeću: modernizacija u uvjetima pluralizma i monizma«, koji sufinancira Hrvatska zaklada za znanost projektom br. 3481.

Peđa RADOSAVLJEVIĆ, *Odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice 1963.-1978.*, Beograd, 2012., str. 178.

² »Pomozite mi, da bih vam mogao služiti«, u: *Glas Koncila*, 5. studenoga 1978., Zagreb, str. 1 i 8.

da pronađu način kako se uklopiti u jugoslavensku društvenu stvarnost i postati njezin konstruktivni čimbenik.³

Jugoslavenske vlasti su izbor Wojtyła za papu tumačile prevagom »desnih snaga« u Crkvi, koje su držale da će on svojim iskustvom moći dati doprinos djelotvornom suprotstavljanju komunističkim i socijalističkim idejama na Zapadu, kao i ateizaciji na Istoku.⁴

Visoki dužnosnici Svete Stolice uvjerali su predstavnike jugoslavenskih vlasti kako se u jugoslavensko-vatikanskim odnosima ništa ne mijenja dolaskom novog pape. No, ukazivali su na nemogućnost Svete Stolice da konstruktivno utječe na hrvatske biskupe zbog njihovih legitimnih pritužaba u svezi s ograničavanjem vjerskih sloboda, ali i zbog neujednačenih političkih stavova među biskupima. Tvrdili su da hrvatski nacionalisti nemaju podršku čak ni svećenika koji su bili u jugoslavenskim zatvorima i da nitko ozbiljan ne pomišlja na razbijanje Jugoslavije. Nacionalistički stavovi pojedinih biskupa objašnjavani su pritiskom iseljeničkih krugova i oklijevanjem biskupa da se odupiru njihovim optužbama za anacionalno ponašanje. Izražavano je uvjerenje da će nacionalističke strasti kod pojedinih biskupa opadati budu li se brže rješavala pojedina pitanja na kojima Crkva ustrajava.⁵

Papa Ivan Pavao II. i jugoslavenski predsjednik Josip Broz Tito razmijenili su početkom 1979. godine poruke u kojima potvrđuju nastavak uspješne suradnje u borbi za mir i njegovo očuvanje.⁶

Biskupski poziv papi da posjeti Jugoslaviju

Početkom 1979. godine papa Ivan Pavao II. primio je biskupe iz Jugoslavije, koji su ga tom prigodom pozvali da posjeti Jugoslaviju. Papa je kazao da će to rado učiniti čim se za to ukaže prilika te da mu za takvo što treba prilična priprema i suglasnost jugoslavenskih vlasti.⁷ U programu ostvarivanja zaključaka Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) o odnosima s vjerskim zajednicama od 12. ožujka 1979. godine istaknuto je da se u slučaju mogućeg posjeta pape Ivana Pavla II. u Jugoslaviji trebaju poduzeti aktivnosti koje bi onemogućile da taj posjet ide u prilog »reakcionarnoj i klerikalističkoj liniji u Katoličkoj crkvi«⁸. Državne su vlasti mislile da bi biskupi dolazak pape željeli iskoristiti kao sredstvo pritiska na državu radi ostvarivanja širokog prostora ponajprije za svoje političko djelovanje. Držali su da papa Ivan Pavao II. čini sve da sma-

³ Lalićeve zabilješke o ustoličenju pape Ivana Pavla II., u: Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje: KOVZ), kut. 113, Pov. 38/1978.; *Isto*, u: HDA, Republički fond Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (dalje: SSRNH), kut. 810.

⁴ »Pravci razvoja samoupravne socijalističke politike u SR Hrvatskoj prema vjerskim zajednicama«, svibanj 1979., u: HDA, KOVZ, kut. 8, Strogo povjerljivo (dalje: S.P.) 21/1979.

⁵ Pismo Republičkog komiteta za odnose s inozemstvom SR Hrvatske, predsjedniku Sabora, Juri Biliću, od 28. veljače 1979., u: HDA, KOVZ, kut. 8, Pov. 13/1979.

⁶ Iz zapisnika Saveznog sekretarijata za inozemne poslove SFRJ o razgovoru M. Kosina – M. Cecchini 2. ožujka 1979., u: HDA, KOVZ, kut. 114, Pov. 25/1979.

⁷ Zapisnik zadarske Vjerske komisije o razgovoru Ivica Maštruko – Marijan Oblak 3. travnja 1979., u: HDA, KOVZ, kut. 114, Pov. 31/1979.

⁸ HDA, KOVZ, kut.8, S.P. 18/1979. i kut. 9, S.P. 100/1979.

nji unutarcrkveni dijalog i Crkvu vodi prema većem monolitizmu, što može biti podrška desnim snagama u Crkvi, te vodi u sukobljavanje s »naprednim pokretima u svijetu«, prije svega s komunističkim snagama i socijalističkim sustavima. Papinu namjeru da posjeti Jugoslaviju tumačili su djelom njegove globalne političke strategije, a manje željom jugoslavenskih biskupa, jer kad oni i ne bi željeli njegov dolazak, on za to ne bi mario. Mislili su kako bi dolaskom u Jugoslaviju papa ostvario određene političke bodove s kojima bi lakše činio pritisak na zemlje socijalističkog lagersa, na što upućuje i činjenica da vrlo smišljeno traži dodire s pravoslavnim Crkvama u tim zemljama. Naznačena je i mogućnost da bi papin posjet Jugoslaviji mogao imati negativne odjeke u zemljama socijalističkog lagersa. Procjenjivalo se i da bi taj posjet mogao značiti podršku najreakcionarnijim snagama u Crkvi i oko nje u Jugoslaviji te kako bi zbog toga papin posjet bio neprihvatljiv. Kao najbolji izgovor za odbijanje posjeta, trebao je poslužiti ponašanje crkvenog vodstva u Jugoslaviji. Posjet je trebalo uvjetovati određenim zahtjevima u svezi s tim, ali koji bi bili takvi da ih Sveta Stolica ne može prihvatiti. Također se mislilo da bi trebalo zahtijevati da papin posjet ima ponajprije međunarodni politički značaj, što bi ujedno značilo podršku lijevo usmjerenim snagama u Crkvi u zemlji i izvan nje.⁹

Tito je umro 4. svibnja 1980. godine, a savezni sekretar za inozemne poslove Josip Vrhovec službeno je posjetio Svetu Stolicu već 12. i 13. srpnja 1980. godine na poziv tajnika za javne poslove Svete Stolice, Achilla Silvestrinija. Vrhovec je primio i papa Ivan Pavao II., koji je s njim razgovarao o međunarodnoj suradnji, miru u svijetu i unapređenju jugoslavensko-vatikanskih odnosa. O istim temama jugoslavensko izaslanstvo predvođeno Vrhovcem održalo je tom prigodom sastanak i s vatikanskim izaslanstvom predvođenim Agostinom Casarolijem. Vrhovec je istaknuo da državne vlasti imaju najviše problema s ponašanjem dijela crkvene vlasti u Hrvatskoj te se požalio na emisije *Radio Vatikana* na hrvatskom jeziku i djelovanje pojedinih hrvatskih svećenika u iseljeništvu. Papa je u vezi s navedenim pritužbama pozvao na strpljenje, jer bi oštrije reakcije mogle biti kontraproduktivne. Casaroli je izrazio uvjerenje da će Jugoslavija i poslije Tita biti jedinstvena i nastaviti svoj nezavisni put. Istaknuo je da je Sveta Stolica u vezi s djelovanjem iseljenog svećenstva poduzela određene mjere. Kazao je i kako od biskupa iz Jugoslavije i pronucija dobiva određene pritužbe u vezi s diskriminacijama glede vjerskog uvjerenja pojedinih vjernika te sporosti izdavanja dozvola za gradnju novih crkava. Izrazio je želju da se Crkvi omogući pristup radiju i televiziji. Vrhovec je na to kazao da su vjernici u potpunosti slobodni, ali da su problemi mogući na mjesnoj razini zbog uskogrudnosti.¹⁰

Jugoslavenske vlasti zatražile su od Svete Stolice da spriječi pokušaj hrvatskih političkih iseljenika da iskoriste posjet pape SR Njemačkoj 1980. godine u političke svrhe. Navodno su iseljenici planirali da papa primi njihovo izaslanstvo, koje bi mu predalo peticiju o krše-

⁹ »Mišljenje o eventualnoj posjeti pape Ivana Pavla II. Jugoslaviji«, u: HDA, KOVZ, kut. 9, S.P. 108/1979.

¹⁰ HDA, KOVZ, kut. 10, S.P. 26/1980.; »Ivan Pavao II: primio Josipa Vrhovca«, u: *Glas Koncila*, 27. srpnja 1980., str. 1 i 4.

nju ljudskih prava u Jugoslaviji. No, to je, po navodima jugoslavenskih vlasti, zalaganjem Svete Stolice izbjegnuto.¹¹

Poziv Predsjedništva SFRJ papi da posjeti Jugoslaviju

Predsjedništvo SFRJ je nakon razmatranja Vrhovčeva posjeta Svetoj Stolici odlučilo je u kolovozu 1980. godine pozvati papu Ivana Pavla II. u službeni posjet Jugoslaviji. O tome je bilo govora i tijekom posjeta predsjednika Predsjedništva SFRJ Cvjetina Mijatovića Svetoj Stolici 19. prosinca 1980. godine. Tijekom razgovora s vatikanskim dužnosnicima načelno je izražena spremnost za tu mogućnost u dogledno vrijeme, s tim da bi se posjet trebao vezati uz neki duhovni motiv. Mijatović je u razgovoru s papom ukazao i na ponašanje crkvenih poglavara u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i na stavove kardinala Franje Šepera i nadbiskupa Franje Kuharića u nastojanjima da se rehabilitira kardinala Alojzija Stepinca. Papa je istaknuo da još nema namjeru aktivirati pitanje Stepinca, već će se ono rješavati u budućnosti, što je papa i učinio proglašavanjem Stepinca blaženim 3. listopada 1988. u Mariji Bistrici.¹² Posjet dvaju visokih jugoslavenskih dužnosnika (Vrhovec i Mijatović) u vrlo kratkom razdoblju značio je nastojanje objiju strana na uspostavi još boljih međusobnih odnosa i zajedničkom angažmanu u svjetskim zbivanjima.

Jugoslavenske vlasti su mislile da je Sveta Stolica zainteresirana za što bolje odnose s Jugoslavijom ponajprije zbog toga što su nezavisnost, nesvrstanost i unutrašnja stabilnost SFRJ bitan uvjet europske sigurnosti i detanta te što je vatikanskoj vanjskoj politici ona bitna zbog povezanosti s »trećim svijetom« i što je i dalje ostala »probni kamen« prilagođavanju katolicizma socijalističkim društvima. Ono što je Sveta Stolica zamjerala Jugoslaviji u crkvenom smislu, bilo je to što je i nju papa Ivan Pavao II. ocijenio kao »društvenu strukturu u kojoj prakticiranje religije pretvara vjernike u građane drugog reda«, tj. svrstao među države gdje ljudska prava u religijskom smislu nisu potpuno poštivana. Također se Jugoslavija držala zemljom gdje se vjerske slobode utvrđuju zakonima, koji se donose bez sudjelovanja crkvenih struktura koje predstavljaju vjernike, a ideološki monopol države, tj. marksizam favorizira ateizaciju društva. Vlasti su procjenjivale da Sveta Stolica, provodeći *Protokol* iz 1966. godine, sprječava bilo kakvo protuzakonito djelovanje svećenstva, ali podržava političko oporbenjaštvo kao legitimno pravo iz područja političkog pluralizma. Tako vlastima nije bilo jasno zašto Sveta Stolica ističe privrženost nezavisnosti i stabilnosti Jugoslavije, a s druge strane ne osuđuje nacionalističku liniju Katoličke crkve u Hrvatskoj. Uočavano je da Sveta Stolica izbjegava sučeljavanje s državom, ali se ne odriče možebitnog povećanja utjecaja Katoličke crkve u hrvatskom narodu.¹³

¹¹ HDA, KOVZ, kut. 12, S.P. 8/1981.

¹² HDA, KOVZ, kut. 12, S.P. 8/1981.; »Prođublivanje dijaloga«, u: *Glas Koncila*, 11. siječnja 1981., Zagreb, str. 1 i 3.

¹³ »Bilateralni odnosi SFRJ-Sveta Stolica«, u: HDA, KOVZ, kut. 11, S.P. 73/1980.

Što se tiče eventualnog posjeta pape Jugoslaviji, Savezna komisija za odnose s vjerskim zajednicama držala je da su biskupi tim pozivom bili zatečeni i da su u tom trenutku smatrali da bi od toga više koristi imala država nego Crkva. Procjenjivali su da bi tom prigodom papa morao posjetiti Titov grob, što bi jasnije odredilo stav Svete Stolice prema hrvatskoj političkoj emigraciji i nacionalistima. Po mišljenju Komisije, biskupi su držali neprihvatljivom tada u javnosti proširenu tezu da bi papa trebao posjetiti Jasenovac i tim činom osuditi ustaštvo. Kasnije su biskupi, po mišljenju Komisije, zaključili da bi odgovarajući program papina posjeta Jugoslaviji s naglašenim pastoralnim karakterom mogao osnažiti klerikalne ambicije najkonzervativnijeg dijela Crkve pa su u tom smjeru odredili svoje aktivnosti, najavljujući u vjerskom tisku mogući papin dolazak 1984. godine. Komisija je mislila da je Crkva na taj način željela stvoriti takvo ozračje kako bi državne vlasti dovela pred svršen čin.¹⁴

Lazar Mojsov kod pape

Nakon navedenog poziva papi da posjeti Jugoslaviju, jedno vrijeme se o tome ništa konkretnije nije spominjalo ni u susretima jugoslavenskih i vatikanskih predstavnika ni u sredstvima javnog priopćavanja. Uslijedio je posjet saveznog sekretara za unutrašnje poslove SFRJ Staneta Dolanca Svetoj Stolici 1982. godine, koji nije imao neki poseban politički odjek. Međutim, poseban odjek u javnosti imao je posjet saveznog sekretara za inozemne poslove SFRJ Lazara Mojsova Italiji i Svetoj Stolici u veljači 1983. godine. Tom prigodom primio ga je i papa Ivan Pavao II., a posebno je razgovarao s državnim tajnikom Agostinom Casarolijem i tajnikom za javne poslove Crkve Achillom Silvestrinijem. Razgovor s papom Ivanom Pavlom II. potrajao je duže nego je bilo predviđeno. Razgovor je u početku vođen o nekim problemima i krizama u svijetu i borbi za očuvanje mira. Papa je pohvalio načela na kojima se zasnivaju crkveno-državni odnosi u Jugoslaviji, uz napomenu da se ona u praksi ne provode dosljedno. Kao primjere u tom smislu naveo je nametanje ateističke doktrine, neravnopravnost vjernika u javnom i društvenom životu, teškoće kod gradnje crkvenih objekata, nemogućnost prikazivanja vjerskih emisija na televiziji i slične manje probleme koje imaju biskupi i svećenici u odnosima s državnim vlastima. Mojsov je odgovorio da se ne može gledati na Katoličku crkvu u SFRJ samo kao na hrvatsku, jer ona postoji i u drugim republikama, ukazavši i na različitu ulogu Crkve u Jugoslaviji i Poljskoj u Drugome svjetskom ratu. U vezi s nametanjem ateističke doktrine, kazao je da svi građani, bili ateisti ili vjernici, imaju ista građanska prava te da se ne vodi nikakva promidžba protiv vjerskih uvjerenja. S obzirom na to da je papa što se toga tiče povukao analogiju sa stanjem u Poljskoj, odgovoreno mu je da se to ne može uspoređivati jer da je Poljska zemlja realnog socijalizma i članica Varšavskog pakta, dok je Jugoslavija samoupravna socijalistička i nesvrstana zemlja. U vezi s pristupom televiziji i drugim medijima, Mojsov je kazao da bi onda isto zahtijevale i druge vjerske zajednice, što je

¹⁴ HDA, KOVZ, kut. 18, S.P. 41/1984. i zapisnici, knj. 26.

nemoguće prihvatiti u uvjetima višekonfesionalne zajednice. Što se tiče izbora Kuharića za kardinala, kazao je da je to unutrašnja stvar Crkve, ali da državne vlasti s njim imaju nesporazuma te je izrazio nadu da će nakon izbora za kardinala pokazati više duha za dijalog i sporazumijevanje. U svezi s činjenicom da je papa u više navrata u svojim govorima spominjao kardinala Stepinca, Mojsov je podsjetio na izjavu Cvjetina Mijatovića prigodom posjeta papi 1980. godine, da mrtve treba ostaviti da počivaju u miru. Izrazio je čuđenje da se pojačava glorifikacija Stepinca. Papa nije komentirao te navode, već je kazao da to prepušta razgovoru Mojsova s Casarolijem i Silvestrinijem. No u tim razgovorima o navedenim pitanjima uopće nije bilo govora, već je pozornost bila usmjerena na međunarodnu politiku uz konstataciju da su crkveno-državni odnosi u Jugoslaviji dobri te da ih povremeno remete pojedine nepoželjne situacije na mjesnoj razini. Mojsov je na kraju pozvao Silvestrinija da posjeti Jugoslaviju.¹⁵

Kako su komunisti zapravo doživljavali odnos pape Ivana Pavla II. prema Jugoslaviji, možda najbolje govori komentar jednog od vodećih jugoslavenskih komunista, Jakova Blaževića iz 1982. godine: »Papa dade ovu ili onu izjavu, blagoslovi nesvrstane i nama je dosta. To je veoma opasna hipokrizija, nama je bio manje opasan Pio XII. Bio je jasniji, bio je fašistički papa. Ali ovaj je drugačiji. ... Da li je to pomoć nesvrstanosti ili je to pokušaj 'poloniziranja' svijeta? Za mene je ta Papina politika veoma opasna, ona je pokušaj da on postane rukovodeća politička snaga svijeta.«¹⁶

Nakon Mojsova posjeta papi i nakon kanonizacije Leopolda Mandića sve su češći bili napisi u zapadnoeuropskim medijima o skorom posjetu pape Ivana Pavla II. Jugoslaviji. Kao mogući termin posjeta navodila se završna svečanost Euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici u jesen 1984. godine. S tim u vezi sve su češći bili i upiti diplomatskih predstavnika u Jugoslaviji u razgovorima s jugoslavenskim političarima. U domaćim katoličkim listovima naglašavana je ta mogućnost kao izraz želje i nadanja vjernika, a nešto naglašeniji optimizam s tim u svezi, državne su vlasti doživljavale kao neku vrstu tihog pritiska na društvenu javnost. Biskupi su inače prigodom svojih *ad limina* posjeta papi uvijek upućivali poziv za njegov dolazak u Jugoslaviju. No, po tvrdnjama državnih vlasti, Sveta Stolica u tom smislu nije poduzela ni jedan službeni korak prema jugoslavenskoj diplomaciji, niti se papa osobno o tome još nije htio konkretnije izjašnjavati. Nakon što je papa 25. studenoga 1983. godine primio u audijenciju kardinala Kuharića i pomoćnog biskupa Kokšu te odvojeno pronuncija u Beogradu Michela Cecchinija, jugoslavenske su vlasti iz crkvenih krugova dobile informaciju da je Kuharićev posjet bio povezan s utvrđivanjem pojedinosti glede papina posjeta Jugoslaviji tijekom 1984. godine. Tvrdilo se i da Crkva već ima izrađen detaljan program papina boravka u Jugoslaviji, koji bi trebao trajati tri dana i pokrio bi vjerske i državničke aspekte. Iz nekih kontakata predstavnika jugoslavenskih vlasti s pronuncijem Cecchinijem moglo se nazrijeti da mogućnost papina dolaska postoji. Cecchini je u razgovoru s jugoslavenskim veleposlanikom pri Svetoj Stolici

¹⁵ HDA, KOVZ, kut. 117, pov. br. 6/1983. i kut. 15, S.P. br. 13/1983.

¹⁶ Ivo BANAC, *Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*, Zagreb, 2013., str. 130.

Zvonimirom Stenekom krajem studenoga 1983. godine istaknuo da je papa izrazio izričitu želju da krajem 1984. ili početkom 1985. godine posjeti Jugoslaviju, ali da konkretan termin još nije utvrđen. Jugoslavenske vlasti tu su papinu želju tumačile pojačanim pritiskom Crkve u Jugoslaviji, ali ponajprije interesima Svete Stolice na vanjskopolitičkom planu, posebice u kontekstu provođenja svoje »Istočne politike«.¹⁷

Jugoslavenske vlasti traže izgovor za odgodu papina posjeta Jugoslaviji

Jugoslavenske su vlasti držale da posjet pape Jugoslaviji u danom trenutku ne bi bio oportun. Taj stav zauzelo je predsjedništvo SFRJ na sjednici od 7. prosinca 1983. godine te je zaključilo da se u neslužbenoj formi otkloni mogućnost papina posjeta Jugoslaviji tijekom 1984. godine uz napomenu da je poziv papi da posjeti Jugoslaviju i dalje važeći.¹⁸ U tom je smislu pomoćnik saveznog sekretara za inozemne poslove Zdenko Svete pripremljen od Mike Špiljka, Josipa Vrhovca i Lazara Mojsova da se odazove pozivu Cecchinija na razgovor i obeshrabri ga što se toga tiče. Razgovor je obavljen prigodom večere 9. prosinca 1983. godine. Tom je prigodom Cecchini izjavio da bi papa želio posjetiti Jugoslaviju u listopadu 1984. godine, pozivajući se na svojedobni poziv Predsjedništva SFRJ. Papa je Cecchiniu naložio da ispita mogućnost za ostvarenje tog plana, jer su sazreli uvjeti za taj čin. Plan je bio da papa uz Beograd posjeti i Zagreb, Ljubljanu te mađarsku zajednicu u Vojvodinu i albansku na Kosovu, a želio je posjetiti i Sarajevo i Split. Cecchini je naglasio da taj razgovor treba shvatiti kao službeni i upitao treba li s tim u vezi tražiti prijam kod predsjednika Predsjedništva SFRJ ili saveznog sekretara za vanjske poslove. Svete je na to kazao da se u vrijeme kada je Predsjedništvo SFRJ uputilo poziv papi da posjeti Jugoslaviju imala u vidu potreba sankcioniranja dobrog stanja jugoslavensko-vatikanških odnosa i njihova daljnjeg unapređenja. Istaknuo je da vlasti visoko cijene papu i da je poziv i dalje aktualan, ali da improvizirani i nepripremljeni posjet ne bi pridonio premošćivanju postojećih teškoća i problema, već bi ih još više produbio. Istaknuo je da je za papin posjet potrebno uskladiti tri čimbenika: državu, mjesnu Crkvu i Svetu Stolicu, što u zadnjem četverogodišnjem razdoblju nije ostvareno. Naprotiv, dio biskupa i svećenstva nastavio je krajnje neprijateljske političke aktivnosti na štetu ne samo dobrih jugoslavensko-vatikanških nego i crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji. Naveo je niz primjera koji to potvrđuju, poput djelovanja dijela svećenstva i biskupa na nacionalističkoj liniji neprimjerenim pisanjem vjerskog tiska, potiskivanje svećenika koji žele dobre odnose s državom, ističući Kuharića kao glavni problem, kao i njegove najave dolaska pape bez dogovora s državnim vlastima, dovodeći ih pred svršen čin. Istaknuo je da bi papin dolazak, pripreman na takav način, bio izravna podrška navedenim crkvenim krugovima, što jugoslavenske vlasti ne mogu prihvatiti, naglašavajući da je Kuharić »izmanipulirao poziv, upućen svojedobno papi za posjet SFRJ u svoje vlastite političke svrhe«. Ustvrdio je da bi se takav posjet pape

¹⁷ HDA, KOVZ, kut. 15, S.P. br. 8/1983.; »Kada će papa k nama?«, u: *Glas Koncila*, od 4. prosinca 1983., Zagreb, str. 1.

¹⁸ HDA, KOVZ, kut. 18, S.P. 41/1984. i zapisnici, knj. 26.

u Kuharićevoj režiji pretvorio u manifestaciju »hrvatskog malograđanskog nacionalizma i šovinizma«, što ne bi prošlo bez burne reakcije i osude ostalih jugoslavenskih naroda i vjerskih zajednica. Da bi to sve skupa dovelo do dubokih podjela među vjernicima, koji su većinom lojalni društvu te bi se postigao suprotan učinak od onog koji bi papa želio ostvariti. U tom smislu moraju se izvršiti temeljite pripreme kako bi se jamčio potpun uspjeh eventualnog papina posjeta Jugoslaviji. Cecchini je nastojao ublažiti navedene ocjene, ističući kako se daje prevelik značaj pojedinim ekscenim situacijama, jer da su većina biskupa i svećenika politički lojalni Jugoslaviji. Istaknuo je da papa nikad ne bi poduzimao akcije koje bi štetile Jugoslaviji u bilo kojem pogledu. Istaknuo je potrebu nastavka razgovora na navedenu temu uz napomenu da taj razgovor ostane na razini poluslužbenog i da neće poduzimati nikakve daljnje korake dok za to ne dobije nekakav signal od jugoslavenske strane.¹⁹

Biskupska konferencija razmatrala je mogući papin posjet Jugoslaviji na izvanrednoj sjednici 13. prosinca 1983. godine. O tome je govorio i kardinal Kuharić u velikom intervjuu u božićnom izdanju *Glasa Koncila*, istaknuvši da je s crkvene strane sve isplanirano, ali da još ne može potvrditi hoće li se i kada posjet dogoditi. Istaknuo je da je papin posjet uvijek u prvom redu pastoralan i da on dolazi ojačati Crkvu u njezinim stvarnim uvjetima. Od papina susreta s predstavnicima državnih vlasti iznio je očekivanja da će na njima u prvom redu doći do izražaja razgovori o ljudskim, odnosno vjerskim pravima. Što se tiče mogućeg papina susreta s vodstvom Srpske pravoslavne crkve, istaknuo je da on mora biti tako pripremljen da nikoga ne bi povrijedio ili ponizio, nego da bude prihvatljiv svima kako bi unaprijedio međusobne odnose, tj. koji ne bi produbio rane, nego ih zacijelio.²⁰

Savezna komisija za odnose s vjerskim zajednicama navedenu je problematiku razmatrala na sjednici od 15. prosinca 1983. godine. Komisija je s tim u vezi još ranije formirala radnu grupu zaduženu za razmatranje problematike eventualnog papina posjeta Jugoslaviji. Radna grupa je, među inim, mislila da je Sveta Stolica procijenila da bi papinim posjetom Jugoslaviji ojačala položaj Crkve u Jugoslaviji, ali i u svijetu u skladu s realizacijom posebnih ciljeva u vezi sa svojom »Istočnom politikom«. Također, da bi se tim činom, u okolnostima unutrašnjih jugoslavenskih političkih problema (Kosovo, gospodarska kriza i slično), mogli osigurati značajniji probitci za Katoličku crkvu u zemlji. Radna grupa je procjenjivala da bi Sveta Stolica još uvijek neslužbene razgovore o papinu posjetu mogla u jednom trenutku pretvoriti u službene i na tome temeljiti svoje djelovanje. Zato se držalo da se u razgovorima s predstavnicima Svete Stolice treba naglašavati da se o papinu posjetu može ozbiljnije razgovarati tek kada se pokrene službena procedura, ali i izražavati čuđenje što se posjet nastoji realizirati u tako kratkom roku. Istaknuto je i da zbog međunarodnih ali unutarnjih interesa ne bi bilo oportuno zatvoriti svaku mogućnost papina posjeta, jer bi se u odgovarajućem kontekstu papin posjet mogao iskoristiti za državne političke ciljeve. No, zaključeno je da program posjeta, koji nudi Biskupska

¹⁹ HDA, KOVZ, kut. 15, S.P., br. 8/1983.

²⁰ »Bog iznenađuje i vjernike i one koji ne vjeruju«, u: *Glas Koncila*, Božić, 1983., Zagreb, str. 1–3.

konferencija, za državne vlasti nije prihvatljiv i da ga treba u potpunosti odbaciti, o čemu treba obavijestiti i Svetu Stolicu. Tom programu je zamjerano što mu je težište izričito na pastoralnom karakteru uz minimiziranje državnog karaktera i usmjeren je na ostvarivanje samo crkvenih interesa i ne pridonosi unapređenju crkveno-državnih interesa. Takav posjet, procijenjeno je, bio bi izravna podrška politički neprihvatljivom ponašanju vodećeg dijela Katoličke crkve u Jugoslaviji i potaknuo bi daljnju politizaciju Crkve na vrlo negativnoj političkoj liniji. Posebno je spornim držan planiran posjet pape Stepinčevu grobu, što bi se moglo protumačiti da je Jugoslavija prešutno prihvatila njegovu rehabilitaciju, što bi otvorilo mogućnost i njegove beatifikacije. No, svjesni da bi u slučaju ostvarenja papina posjeta, bilo nemoguće spriječiti njegov dolazak na Stepinčevu grob, mislili su da bi trebalo upozoriti Svetu Stolicu da bi taj čin morao biti izričito duhovnog karaktera i da time državne vlasti čine velik ustupak i da stavljanje tog čina u težište posjeta nije nikako prihvatljivo. Također da treba upozoriti da u Jugoslaviji djeluje više vjerskih zajednica i da bi se papa morao susresti s njihovim predstavnicima. Istaknuto je da Sveta Stolica treba jasno dati do znanja da se papin posjet može ostvariti samo uz obostrano utvrđivanje programa i datuma. Kao jedna od mogućnosti povezivanja posjeta s nekim vjerskim događajem, smatrano je obilježavanje 1100. godišnjice smrti sv. Metoda, tj. svetkovine Ćirila i Metoda u srpnju 1985. godine u Đakovu. Kako bi program izgledao, trebalo je ovisiti i o kadrovskoj politici Svete Stolice kod imenovanja novih biskupa, koje je dotad trebalo uslijediti u čak dvanaest biskupija. Kod papina posjeta, istaknuto je, treba voditi računa o pripremanju partijskog, boračkog i članstva drugih društveno-političkih organizacija za taj čin, s obzirom na ulogu Crkve u Drugome svjetskom ratu, kao i o novčanim i sigurnosnim aspektima, vodeći računa da bi taj događaj pokušale u svoju korist iskoristiti nacionalističke snage u zemlji i inozemstvu. Naglašena je i mogućnost mogućeg pokušaja atentata na papu u organizaciji stranih obavještajnih službi. Također da treba voditi računa da se papinu posjetu protivi reakcionarni dio Srpske pravoslavne crkve i srpski nacionalistički krugovi. Istaknuto je da se patrijarh German ne protivi papinu posjetu, ali da bi papa u tom slučaju trebao pružiti javnu satisfakciju srpskom narodu za ustaške zločine, tako što bi održao govor u Jasenovcu. Ukoliko to papa ne bi učinio, a istodobno bi posjetio Stepinčev grob, German bi odbio susret s papom. Istaknuta je nužnost da se Svetoj Stolici predloži formiranje mješovite komisije za pripremu mogućeg papina posjeta Jugoslaviji, što bi bio i dobar način za njegovu odgodu za vrijeme kad bi se stvorili povoljniji uvjeti. U tom smislu da bi Jugoslaviju trebali posjetiti Sillvestrini i Casaroli, što bi moglo potaknuti Svetu Stolicu i biskupe na veći angažman u smjeru rješavanje negativnih pojava u crkveno-državnim odnosima, ali i potaknuti Svetu Stolicu da do daljnjeg odustane od papina posjeta Jugoslaviji.²¹

S obzirom na sve navedeno, Savezni sekretarijat za inozemne poslove uputio je u siječnju 1984. godine Predsjedništvu SFRJ prijedlog reakcije *non paper* na inicijativu Svete Stolice za ostvarenje papina posjeta Jugoslaviji. Predsjedništvo je o *non paper* raspravljalo na

²¹ HDA, KOVZ, kut. 18, S.P. 41/1984. i zapisnici, knj. 26.

sjednici od 12. siječnja 1984. godine kao i o prijedlozima Radne grupe Savezne vjerske komisije te je prijedloge i informacije usvojilo uz određene dopune i sugestije za daljnje aktivnosti svih nadležnih čimbenika. Predsjedništvo je ocijenilo da aktivnosti Svete Stolice na ispitivanju raspoloženja jugoslavenskih vlasti za ostvarenje papina posjeta Jugoslaviji, kao i djelovanje Biskupske konferencije u tom smislu, znače svojevrsan pritisak na SFRJ, što može imati dugoročni karakter. Zaključeno je da je zbog toga potrebno da se svi odgovorni čimbenici aktivno i organizirano suprotstave tim pritiscima te da Svetoj Stolici i Biskupskoj konferenciji treba argumentirano ukazati da trenutno ne postoje uvjeti za realizaciju papina posjeta Jugoslaviji.²²

Jugoslavenske vlasti do daljnjeg odbijaju mogućnost papina posjeta Jugoslaviji

U skladu s navedenim stavovima, pomoćnik saveznog sekretara za inozemne poslove Zdenko Svete sastao se 17. siječnja 1984. godine s pronuncijem Cecchinijem i uručio mu *non paper*, u kojem se izražava zadovoljstvo i cijeni interes Svete Stolice za daljnje unapređenje jugoslavensko-vatikanskih odnosa, koji je pokazan pokretanjem mogućnosti papina posjeta Jugoslaviji. Izraženo je uvjerenje da bi taj čin pridonio razvoju međusobnih odnosa kao i jugoslavenskog društva i Crkve u SFRJ. Potvrđen je interes da papa posjeti Jugoslaviji kao državni i vjerski poglavar, ali da je potrebna pozorna i svestrana priprema tog čina, radi stvaranja povoljnijih uvjeta za njegovu uspješnu realizaciju. Napominje se da je Sveta Stolica protokolom iz 1966. godine preuzela obvezu poduzimanja mjera protiv zloporabe Crkve i vjere u političke svrhe te joj je u tom smislu više puta ukazivano na štetnost neprihvatljivog političkog ponašanja pojedinih visokih službenika Crkve i dijela svećenstva u zemlji i inozemstvu. Ističe se da je Sveta Stolica to bila dužna onemogućiti, da je pokazivala dobru volju, ali bez konkretnijih rezultata. Posebnu krivnju za to da nose najodgovornije crkvene osobe u zemlji, posebice u SR Hrvatskoj, koje uopće ne pokazuju volju za suradnju i promjenu takva ponašanja. To da su pokazali i uoči najave mogućeg posjeta pape Jugoslaviji, jer bi htjeli taj događaj iskoristiti za afirmaciju osobne političke pozicije, inspirirane nacionalističkim šovinističkim i drugim politički neprihvatljivim motivima, a ne interesima vjernika i društva. U tom smislu da ne prežu od manipuliranja kako s jugoslavenskom tako i s vatikanskom stranom. U tom bi kontekstu papin posjet bio apsolutno neprihvatljiv jer ne bi doveo do konstruktivne suradnje, nego do konfrontacije. Zato predlažu temeljitu pripremu papina posjeta, kako ne bi ostalo nikakva traga sumnji u svezi s njenim ciljevima. Zaključuje se da uvjeti na međukonfesionalnom planu nisu još pripremljeni ni zreli za ostvarenje tog čina. Na kraju se zaključuje da su potrebne obostrane svestrane pripreme i pozorno izabrano vrijeme, a naročito suglasnost obiju strana da su se stekli svi povoljni uvjeti za papin posjet Jugoslaviji. Cecchini je tom prigodom nastojao umanjiti značenje neprihvatljivoga političkog djelovanja jednog dijela biskupa i svećenika

²² »Informacija sa elementima za odlaganje posete pape Ivana Pavla II. Jugoslaviji«, u: HDA, KOVZ, kut. 17, S.P. br. 19/1984.

i otkloniti odgovornost službene Crkve za ekscesna politička ponašanja pojedinaca. Istaknuo je svoje uvjerenje da bi papin posjet ubrzao pozitivne procese u crkveno-državnim odnosima, ali i izrazio sumnju da se poslije te propuštene prigode uopće može naći neki drugi pogodan termin za papin dolazak u Jugoslaviju. Istaknuo je da u Jugoslaviji postoje snage koje su sve poduzele da se papin posjet ne ostvari, aludirajući na Srpsku pravoslavnu crkvu, dogmatske komuniste i konzervativne katolike.²³

Cecchini je istim povodom 25. siječnja 1984. godine posjetio predsjednika Savezne vjerske komisije Ivu Margana te je tom prigodom ponovio svoje stavove, ističući da je bojazan jugoslavenskih vlasti glede papina posjeta pretjerana. S ciljem prevladavanja navedenog stanja iznio je prijedlog Svete Stolice o formiranju mješovite komisije koja bi pripremala možebitni papin posjet. Istaknuo je kako u namjeri pape da posjeti Jugoslaviju u listopadu 1984. godine ne treba iščitavati nikakve zadnje namjere. S obzirom da je jugoslavenskim vlastima neprihvatljiv navedeni termin, predložio je da se papin posjet ipak realizira u prvoj polovici 1985. godine. Cecchini je tom prigodom predao Marganu i jednu promemoriju u kojoj podsjeća na neke već ranije spominjane neriješene probleme iz područja crkveno-državnih odnosa.²⁴ Na sjednici Savezne vjerske komisije 29. veljače 1984. godine konstatirano je da je većina slučajeva navedenih u promemoriji u međuvremenu riješena ili su s vremenom postali bespredmetni. No, zaključeno je da se ipak svi ti slučajevi razmotre u republičkim vjerskim komisijama, kako bi se podatci o njima mogli koristiti u razgovorima s vatikanskim predstavnicima.²⁵

U međuvremenu je jugoslavenski veleposlanik pri Svetoj Stolici Zvonimir Stenek, u svezi s možebitnim papinim posjetom Jugoslaviji obavio niz razgovara s vatikanskim visokim dužnosnicima. Tako mu je Silvestrini izrazio uvjerenje da će se papin posjet u listopadu 1984. godine ipak ostvariti. S druge strane zamjenik državnog tajnika Svete Stolice Somalo Martinez ustrajavao je na realizaciji papina posjeta u listopadu 1984. ili prvoj polovici 1985. godine, upitavši ima li netko u Jugoslaviji nešto osobno protiv pape Ivana Pavla II. i mijenja li se što u stavovima prema Svetoj Stolici. Stenek je 8. veljače 1984. godine razgovarao i s državnim tajnikom Svete Stolice Agostinom Casarolijem. Casaroli je istaknuo kako su papine namjere glede posjeta Jugoslaviji uvjetovanje samo željom za unapređenje međusobnih odnosa. Stenek je iz razgovora zaključio da će Sveta Stolica radije žrtvovati neke interese pojedinih crkvenih krugova u Jugoslaviji nego narušiti odnose s jugoslavenskim vlastima. Mislio je kako je Svetoj Stolici postalo jasno da bi neuspjao papin posjet Jugoslaviji imao vrlo ozbiljne posljedice i zahtijevao značajne korekcije planova za vatikansko zbližavanje socijalističkim zemljama, Casaroli je shvaćao da je papin posjet Jugoslaviji u skoroj budućnosti neostvariv, ali je gajio očekivanja da će se s jugoslavenske strane u tom smislu ipak nešto promijeniti, pa makar se posjet odgodio i za duže vrijeme. Jugoslavenske su vlasti posebno vodile računa da se u diplomatskim kontaktima ne pruže

²³ HDA, KOVZ, kut. 18, S.P. 33-bb/1984.

²⁴ »Informacija sa elementima za odlaganje posete pape Ivana Pavla II. Jugoslaviji«, u: HDA, KOVZ, kut. 17, S.P. br. 19/1984.

²⁵ HDA, KOVZ, kut. 17, S.P. br. 19/1984.

elementi koji bi ukazali na konačno odbijanje papina posjeta Jugoslaviji od jugoslaven-
skih vlasti, jer s obzirom na postojanje službenog poziva Sveta Stolica bi to odbijanje mo-
gla iskoristiti za pokretanje šire protujugoslavenske kampanje za koju bi u međunarodnim
krugovima brzo pronašla zainteresirane saveznike. Također je trebalo voditi računa da se
razdvoji osoba i politika pape Ivan Pavla II. od političkih interesa konzervativnih biskupa
u Jugoslaviji i sličnih vatikanskih struktura. Mislilo se da se papin dolazak ipak ne može
unedogled odgađati te da je u tom smislu potrebno pristupiti organiziranom dugoročnom
radu na formulirnju jugoslavenske koncepcije, koja bi papin dolazak uvjetovala rješava-
njem konkretnih bitnih pitanja u interesu unapređenja jugoslavensko-vatikanskih odnosa i
crkveno-državnih odnosa u zemlji.²⁶

Iz navedenog se da zaključiti da su jugoslavenske vlasti ponajprije nastojale izbjeći papin
posjet Jugoslaviji u vrijeme teških gospodarskih i političkih okolnosti. Držale su da bi Kato-
lička crkva mogla tim činom ojačati svoj položaj u društvu, što bi se moglo iskoristiti i u po-
litičke svrhe u interesu svih mogućih protivnika Jugoslavije. Svjesni da bi izravno odbijanje
posjeta moglo negativno odjeknuti i u domaćoj i u inozemnoj javnosti, nastojali su politič-
kim manevrima u razgovorima sa Svetom Stolicom postaviti takve uvjete koji bi Crkvi bili
neprihvatljivi kako bi sama Sveta Stolica odustala od tog plana. No, ako bi se ipak ustrajalo
na papinu posjetu, nastojali su onda taj događaj iskoristiti u svoju korist, posebice tako da se
dolazak uvjetuje popustljivošću jugoslavenskih biskupa prema državnim vlastima.

Reakcije Biskupske konferencije Jugoslavije na odbijenicu državnih vlasti papi

Na odluku jugoslavenskih vlasti da odgodi papin posjet Jugoslaviji reagirao je i kardinal
Kuharić kao predsjednik Biskupske konferencije predstavkom predsjedniku Savezne vjer-
ske komisije Ivi Marganu od 25. travnja 1984. godine. U predstavi je istaknuto da biskupi
i vjernici papin posjet drže isključivo vjerskim i pastoralnim činom, što je naglašavao i
sam papa Ivan Pavao II. Izražena je želja da jugoslavenske vlasti imaju razumijevanje za
tu želju Crkve i da omoguće da se taj posjet ostvari kako se to dolikuje poslanju pape i
Crkve. Ponuđena je uspostava razgovora između crkvenih i vladinih predstavnika kako
bi se konačno odredilo vrijeme i program posjeta te su predložena četiri člana koja bi
predstavljala Crkvu. Predloženi su biskupi Alojz Šustar, Frane Franić, Alojz Turk i Đuro
Kokša. Na kraju se napominje da je stvar žurna, jer da papa to želi što prije znati kako bi
posjet ugradio u program svojih budućih aktivnosti.²⁷ O navedenoj predstavi raspravljalo
se na sjednici Savezne komisije za odnose s vjerskim zajednicama 20. lipnja 1984. godine
te je zaključeno da razgovore s Biskupskom konferencijom u vezi s papinim posjetom
Jugoslaviji u trenutnim okolnostima ne treba prihvatiti.²⁸

²⁶ »Informacija sa elementima za odlaganje posete pape Ivana Pavla II. Jugoslaviji«, u: HDA, KOVZ, kut. 17, S.P. br. 19/1984.

²⁷ HDA, KOVZ, kut. 19, S.P. br. 56/1984.

²⁸ HDA, KOVZ, kut. 17, S.P. br. 19/1984.

Savezni sekretarijat za informacije konstatirao je u jednoj svojoj analizi u svibnju 1984. godine da papin nedolazak na Euharistijski kongres u Mariji Bistrici Katolička crkva koristi za »eskalaciju perfidne, osmišljene i koordinirane propagande iz koje proističe teza da je jugoslavenska država onemogućila ovu posjetu« te da je »most međusobnog povjerenja srušen«.²⁹

Papa Ivan Pavao II. ustrajavao je u namjeri da posjeti Jugoslaviju

Po informacijama Savezne komisije za odnose s vjerskim zajednicama temeljenim na podacima iz Jugoslavenskog veleposlanstva pri Svetoj Stolicu, Sveta Stolica je i narednih mjeseci ustrajavala na što skorijem papinu posjetu Jugoslaviji. S obzirom na to da je propao dogovor o listopadu 1984. godine, kao novi termin posjeta spominjalo se obilježavanje jubileja sv. Ćirila i Metoda 1985. godine, s naglaskom na ekumenskom i pastoralnom karakteru. Procijenjeno je da je Sveta Stolica shvatila da se u realizaciji posjeta ponajprije mora razgovarati s jugoslavenskim vlastima, a ne s biskupima. U tom smislu da je vidljiva spremnost pojedinih vatikanskih krugova da u razgovoru s jugoslavenskim predstavnicima izražavaju kritike na račun Crkve u SR Hrvatskoj, ili barem da saslušaju primjedbe na račun kardinala Kuharića i njemu sklonih biskupa. Mislilo se i da je papa svjestan da bi bilo kakav poremećaj ravnoteže unutra Jugoslavije vodio »velikom debalansu u Europi« te da je zbog toga vrlo zainteresiran za trajno stabilnu Jugoslaviju. U tom smislu, da bi svaki daljnji razgovor o posjetu Jugoslaviji, bio uvjetovan zajedničkim rješavanjem najvažnijeg problema, tj. hrvatskog nacionalizma i separatizma.³⁰

U Saveznoj komisiji za odnose s vjerskim zajednicama 10. listopada 1984. godine na traženje pronuncija Cecchinia vođen je razgovor s predsjednikom Komisije Antom Sučićem. U vezi s možebitnim papinim posjetom Jugoslaviji, Cecchini je izjavio da je upoznat s pismom koje je s tim u vezi Sučić uputio kardinalu Kuhariću. Sučić je naglasio kako je u tom pismu istaknuo da je pitanje papina posjeta stvar vatikanske i jugoslavenske diplomacije, a ne Crkve u Jugoslaviji, iako ona može olakšati, ili otežati, da se stvore uvjeti za ostvarenje tog čina. Istaknuo je da se još ne vide nastojanja Crkve, naročito u Hrvatskoj, da dade svoj doprinos papinu dolasku. Cecchini je ustvrdio da Kuhariću nije bila namjera negirati razinu na kojoj se pregovara, ni miješati se u državne poslove, nego da je upravo želio pokazati da mu nije namjera bilo što pokretati prije negoli se sve dogovori na rečenoj razini. Sučić je istaknuo da je papa pozvan u državni posjet, što određuje okvire i sadržaj njegova posjeta, za što je zadužen Savezni sekretarijat za inozemne poslove. Cecchini se s tim složio, uz napomenu da je papa ujedno i crkveni poglavar, pa je prirodno da u zemlji koju posjećuje ostvaruje i kontakte s crkvenim predstavnicima, kao i predstavnicima drugih vjerskih zajednica. Odgovoreno mu je da se i to programom može predvidjeti. Cecchini je zatim upitao ima li jugoslavenska strana prijedlog termina za realizaciju papina posjeta. Odgovoreno mu je da će uskoro biti održana sjednica Saveznog izvršnog vijeća na kojoj će se razmatrati kako su

²⁹ HDA, KOVZ, kut. 19, S.P. br. 69/1984.

³⁰ »Informacija o najnovijem reagovanju Vatikana u vezi s pozivom papi Ivanu Pavlu II. da poseti Jugoslaviju«, Beograd, 8. listopada 1984., u: HDA, KOVZ, kut. 17, S.P. br. 19/1984.

prošle vjerske manifestacije u Mariji Bistrici (Euharistijski kongres) i Jasenovcu (posvećenje pravoslavne crkve), napomenuvši da je neslužbeni stav kako je sve prošlo u prihvatljivim okvirima, pa će se onda razmatrati daljnji planovi u vezi s papinim posjetom. Sučić je jedino zamjerio spominjanje Stepinca u Mariji Bistrici, ali da se osim toga ponašanje kardinala Kuharića može ocijeniti kao napredak u odnosu na ranije razdoblje. Cecchini je primijetio da Kuharić možda nema lak karakter, ali da i na drugoj strani ima teških karaktera, jer polemiku o Stepincu 1981. godine nije pokrenuo on nego netko drugi, misleći vjerojatno na Jakova Blaževića. Ustvrdio je da se pravedna ocjena kardinala Stepinca može postići tek kad se smire strasti i budu dostupni svi dokumenti i svjedočenja. Razgovor je završen konstatacijom da se ipak osjeća napredak u crkveno-državnim odnosima u Jugoslaviji.³¹

Međutim, za razliku od Sučića, Radna grupa Savezne komisije za odnose s vjerskim zajednicama imala je drukčije viđenje zbivanja na Euharistijskom kongresu u Mariji Bistrici. Naime, ona je 15. studenoga 1984. godine sastavila prijedlog *Aide memoire*, koji je jugoslavenski veleposlanik pri Svetoj Stolici trebao uručiti Državnom tajništvu Svete Stolice, a u kojoj se izražava nezadovoljstvo i ogorčenje politizacijom kongresa od strane kako domaćih crkvenih predstavnika tako i predstavnika Svete Stolice, što se može ocijeniti i miješanjem Svete Stolice u unutrašnje stvari Jugoslavije. Navodi se da su isticane tvrdnje o ugroženosti vjerskih sloboda, poistovjećivana vjera i nacija, naglašavana podjela hrvatskog naroda temeljem konfesionalnog, političkog i ideološkog opredjeljenja te posebice problematizirana osoba kardinala Stepinca. Na kraju se izražava očekivanje da će Sveta Stolica u skladu s protokolom iz 1966. godine poduzeti odgovarajuće mjere da se ubuduće spriječi zloraba vjere u političke svrhe i onemogućiti strano miješanje u unutrašnje stvari SFRJ.³²

Navedeni *Aide memoire* uručio je 25. siječnja 1985. godine zamjenik saveznog sekretara za inozemne poslove Budimir Lončar pronunciju Cecchiniu, koji je inače tih dana završavao svoju misiju u Jugoslaviji. Lončar je tom prigodom uglavnom ponovio navode iz *Aide memoire*, posebno aludirajući na spominjanje Stepinca od papina izaslanika kardinala Franza Königa. Cecchini je na to kazao da je König govorio kao privatna osoba i samo spomenuo kako je ranije bio u Jugoslaviji na pokopu kardinala Stepinca. Iznenadilo ga je da je samo to izdvojeno iz svih njegovih nastupa u kojima je mnogo toga pohvalnog rečeno o Jugoslaviji. Privatnim stavovima okarakterizirao je i izjave pojedinih inozemnih biskupa o nedostatku vjerskih sloboda u Jugoslaviji, napominjući da isto tako ima i među predstavnicima jugoslavenskih vlasti onih koji negativno govore u Crkvi te da ne treba pridavati toliko važnosti pojedinačnim privatnim istupima. Ponovno je postavio pitanje papina posjeta Jugoslaviji, ali je Lončar ostao kod ranijih stavova da Sveta Stolica treba utjecati na crkvenu hijerarhiju u Jugoslaviji da svojim djelovanjem stvori uvjete za ostvarenje tog cilja. Cecchini je ustvrdio kako se stalno spominju uvjeti, ali nitko ne govori koji su. Na to je Lončar iznio svoje osobno mišljenje da kardinal Kuharić i ne želi ostvarenje papina posjeta Jugoslaviji u okvirima koji bi pridonijeli boljim crkveno-državnim odnosima.³³

³¹ HDA, KOVZ, kut. 19, S.P. br. 113/1984.

³² HDA, KOVZ, kut. 20, S.P. br. 11/1985.

³³ HDA, KOVZ, kut. 22, S.P. br. 51/1985.

Odustajanje Svete Stolice od papina posjeta Jugoslaviji

Cecchini se tijekom niza svojih oprostajnih susreta s jugoslavenskim političarima sastao 5. veljače 1984. godine i s članom Predsjedništva SFRJ Josipom Vrhovcem. Tijekom razgovora uglavnom se na istim temeljima raspravljalo o Euharistijskom kongresu u Mariji Bistrici i povijesnoj ulozi kardinala Stepinca. No, Vrhovcu je bilo znakovito da Cecchini nije ni jednom spomenuo papin posjet Jugoslaviji.³⁴

S obzirom da Cecchini, a ni drugi vatikanski predstavnici u Jugoslaviji, narednih mjeseci nisu postavljali pitanje papina posjeta Jugoslaviji, može se zaključiti da je Sveta Stolica uvidjela namjere jugoslavenskih vlasti i odustala od svojih nastojanja.

Cecchinija je na mjestu pronucija u Beogradu naslijedio Francesco Colasuonno, koji je preslike akreditivnog pisama s tim u vezi predao zamjeniku saveznog sekretara za inozemne poslove Budimiru Lončaru 29. travnja 1985. godine.³⁵

U informaciji Saveznog sekretarijata za inozemne poslove iz svibnja 1985. godine politika Svete Stolice prema Jugoslaviji ocijenjena je negativnom i u biti protujugoslavenskom. Kao dokazi za te tvrdnje navedeni su Euharistijski kongres u Mariji Bistrici, aktivnosti na rehabilitaciji kardinala Stepinca i njegovoj možebitnoj beatifikaciji te tolerancija nekih kleronacionalističkih pojava u vrijeme susreta pape Ivana Pavla II. s mladima iz Hrvatske na skupu svjetske katoličke mladeži u Rimu. Kao nosioci takve politike navedeni su dijelovi crkvene hijerarhije u Jugoslaviji na čelu s kardinalom Kuharićem, kao i u samom Vatikanu, što je u kontradikciji s uvjerenjima visokih vatikanskih dužnosnika i samog pape Ivana Pavla II. o želji za stalnim unapređenjem odnosa s Jugoslavijom. S obzirom da te želje nisu vidljive u praktičnom djelovanju Crkve, istaknuto je da se u takvim uvjetima ne može računati na papin posjet Jugoslaviji. Posjet bi mogao doći u obzir samo u slučaju da Sveta Stolica i Crkva u Jugoslaviji radikalno revidiraju svoj neodgovarajući odnos prema SFRJ. No, procijenjeno je kako to nije moguće očekivati u skoro vrijeme, posebice pod konzervativnim pontifikatom pape Ivana Pavla II. Kao dokaz tome spominju se papine poruke vjernicima i laicima povodom Euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici 1984. godine, kao i papine poruke povodom Svjetskog dana mira 1985. godine. Riječ je o već spomenutim istupima papina izaslanika kardinala Königa u Mariji Bistrici i izvadcima iz papine poruke povodom Svjetskog dana mira, u kojoj krivce za ugroženost mira u svijetu vidi u ideologijama koje »dominiraju i vrše kontrolu nad mišljenjem ljudi«, u čemu su se prepoznale i komunističke vlasti u Jugoslaviji. Te su poruke ocijenjene kao »podrivačke i negatorske« u odnosu na samoupravni socijalistički sustav u Jugoslaviji i njegove vrijednosti. Posebno se naglašava da vatikanski krugovi potiču proces rehabilitacije i beatifikacije kardinala Stepinca, čime se solidariziraju s nacionalističkom politikom kardinala Kuharića i Crkve u Hrvatskoj. Oni su u toj poruci prepoznali kritiku komunizma, iako ga papa izričito nije spomenuo, a vidljiva je iz rečenice da je riječ o jednoj vrsti »lažne religije, sa pretenzijama da donese spas cjelom čovječanstvu, ne pružajući nikakve

³⁴ HDA, KOVZ, kut. 22, S.P. br. 38/1985.

³⁵ HDA, KOVZ, kut. 24, S.P. br. 110/1985.

dokaze o sopstvenoj istini«. Ocijenjeno je da papa želi nametnuti dominaciju ideologije Katoličke crkve kao jedinu ispravnu. Zaključuje se da na navedenu papinu poruku nije potrebno reagirati, već je treba ignorirati, jer bi svaki dijalog s njim na tim temeljima bio suvišan i deplasiran. Također je ocijenjeno da se najnovija vatikanska negativna politika prema Jugoslaviji, u zemlji i u svijetu, uklapa u američku protukomunističku strategiju prema socijalističkim zemljama. Zaključuje se da nema izgleda da se takva politika u skoroj budućnosti promijeni te da je nužno obaviti razgovore s predstavnicima Svete Stolice na visokoj razini, kako bi im se otvoreno ukazalo na odstupanje od protokola iz 1966. godine i protujugoslavensko ponašanje jednog dijela svećenstva, vatikanskih sredstava priopćavanja kao i nekih vatikanskih visokih dužnosnika. U tim je razgovorima nužno dati do znanja da nije moguće imati dobre jugoslavensko-vatikanse odnose, kao ni crkveno-državne odnose u Jugoslaviji, nastavi li se takva politika prema SFRJ kao suverenoj i nezavisnoj državi.³⁶

Veleposlanik Stenek je, završavajući svoju misiju pri Svetoj Stolici, u studenome 1985. godine došao u oproštajni posjet papi Ivanu Pavlu II., prigodom kojeg je dobio uvjeravanje da Sveta Stolica podržava jugoslavensku nesvrstanu i miroljubivu politiku. Također, da je, što se tiče Svete Stolice, u pogledu jugoslavensko-vatikanse odnosa, sve u redu te da na planu crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji ima nekih poteškoća, ali da se one rješavaju. Stenek je ipak primijetio da se na tom planu moglo više učiniti u odnosu Svete Stolice prema Crkvi u Jugoslaviji, odnosno dijelu svećenstva koji ne može ili ne želi prihvatiti politički sustav svoje zemlje. Ustvrdio je da bi možda sve bilo drukčije da je netko drugi kardinal, a ne Kuharić, koji vodi za Crkvu štetnu politiku. Papa je izbjegao komentirati te navode.³⁷

Daljnji kontakti predstavnika Svete Stolice i Jugoslavije uglavnom su bili posvećeni razgovorima o planovima Svete Stolice za novi teritorijalni preustroj Crkve u Jugoslaviji.³⁸

Međutim pronuncij Francesco Colasuonno nastojao se u međuvremenu bolje upoznati sa stanjem crkveno-državnih odnosa u zemlji, što je nastojao postići u razgovorima s crkvenim i političkim predstavnicima, ponajprije u Hrvatskoj i Sloveniji. U tome je imao podršku i Casarolija, koji je u međuvremenu imao određene razgovore s najvišim državnim dužnosnicima. Colasuonno je o tome izvijestio i zamjenika saveznog sekretara za inozemne poslove Budimira Lončara u razgovoru održanom 2. prosinca 1985. godine, ističući da je Sveta Stolica posebno zainteresirana za unapređenje crkveno-državnih odnosa na području Hrvatske, gdje ima dosta političkih frakcija, što je ocijenio zabrinjavajućim. Pohvalio je spremnost republičkih vlasti u Hrvatskoj na suradnju što se toga tiče. Međutim, Lončara je zanimalo jesu li i crkveni predstavnici pokazali spremnost za suradnju. Cola-

³⁶ HDA, KOVZ, kut. 25, S.P. br. 217/1985.

³⁷ HDA, KOVZ, kut. 25, S.P. br. 241/1985.

³⁸ HDA, KOVZ, kut. 20, S.P. br. 5/1985. i kut. 25, S.P. 246/1985., KOVZ-zapisnici, knj. 28, prilozi za sjednicu od 27. lipnja 1985.

suonno je kazao da kardinal Kuharić i drugi biskupi izražavaju spremnost na dijalog, ali i potrebu za više razumijevanja državnih vlasti za njihove potrebe.³⁹

Uskoro su uslijedila međunacionalna previranja i u samome jugoslavenskom komunističkom vodstvu, popraćena teškom gospodarskom krizom, kao i naznake pada komunističkih vlasti u papinoj Poljskoj i drugim istočnoeuropskim socijalističkim zemljama, tako da je papina namjera da posjeti Jugoslaviju ostala neostvorena.

Summary

UNACCOMPLISHED ATTEMPTS OF POPE JOHN PAUL II TO VISIT YUGOSLAVIA

In August 1980 Presidency of Yugoslavia sent an invitation to Pope John Paul II. However, when Pope declared that he would like to visit Yugoslavia during the Eucharistic congress in Maria Bistrica (1984), Yugoslav authorities denied this initiative, which also has repeated in 1985. Namely, Yugoslav authorities assumed that such a visit, while Yugoslavia was enduring a heavy economic crisis and national turbulences, would not be politically opportune. Therefore, Yugoslav authorities did not withdraw the invitation, while at the same time they were diplomatically trying to postpone the papal visitation, in order to prevent its realization completely.

Namely, Yugoslav authorities believed that the papal visitation would strengthen position of the Catholic Church within the society, and that this could be utilized by the political opposition of Yugoslavia, which had to be avoided in any case, especially during the 1980s while Yugoslavia was experiencing economic and political crisis. By the same token, they were quite aware that an explicit denial of the invitation could provoke a negative public opinion, and therefore they were trying to condition such a form of the papal visitation, which should be unacceptable to the Church. At the same time, Yugoslav authorities were plotting such a plan, in which even if the Church would accept all the conditions, then they would require additional amenability of the Yugoslav bishops towards the state and authorities.

On the other hand, the Holy See truly wanted to realize this visit, since this was in accordance with its »Eastern policy«, i.e. strengthening the Catholic Church position in the eastern European communist countries. Namely, after the visit to Poland, it seemed that Yugoslavia was the most suitable country for the next papal visitation, especially since Vatican had formally good diplomatic relations with the Yugoslav authorities. Consequently, since all the papal attempts failed, the Holy See in 1985 decided give up the visit. Thus, Pope did not manage to visit socialistic Yugoslavia, but in the following years after dissolution of Yugoslavia, John Paul II has visited Croatia three times and Bosnia and Herzegovina one time.

KEY WORDS: *Pope John Paul II, Presidency of Yugoslavia, Holy See, Eucharistic congress in Marija Bistrica, Franjo Kuharić.*

³⁹ HDA, KOVZ, kut. 25, S.P. br. 247/1985.